

Dušan Nećak

Sovjetsko-jugoslovanski odnosi v luči madžarskih dogodkov leta 1956*

Poleg notranje političnega in znotraj partijskega razvoja v Jugoslaviji, so madžarski dogodki jeseni 1956 in jugoslovanska vloga v njih, najbolj bremenili sovjetsko jugoslovanske odnose, pa tudi madžarsko jugoslovanske odnose za časa Kádárjevega režima. Madžarski dogodki in še posebej Titova ocena sovjetske vojaške intervencije na Madžarskem (zlasti njegov govor v Pulju 11. 11. 1956¹), so še zelo dolgo potem, kot senca ležali nad bilateralnimi in med-partijskimi odnosi. Ne samo, da se je takoj po njih, nekako od decembra 1956 do februarja 1957, razvila obširna in ostra korespondenca med CK KP SZ in CK ZKJ o teh vprašanjih², temveč so najvišji sovjetski partijski in državni funkcionarji to temo vedno znova načenjali in očitali Titu in Jugoslaviji dvolično in za socializem škodljivo delovanje.³ Na drugi strani pa še do danes ni do zadnje podrobnosti dorečena jugoslovanska vloga pri madžarskih dogodkih in jugoslovanska stran se ni povsem znebila očitkov, da je v resnici igrala dvojno vlogo. V meni dostopnem arhivskem gradivu si namreč stojijo nasproti le z obeh strani zapisane trditve in njihove interpretacije. Med pismi iz omenjene korespondence sem za to priložnost izbral dve, ki sta med najobširnejšimi in najbolj povednimi. V njiju je na eni strani jasno razvidna različnost pogledov na madžarske dogodke in temeljna vprašanja medsebojnih in mednarodnih odnosov, na drugi strani kažeta tudi kako narazen sta bila CK-ja oziroma partiji, glede najpomembnejših vprašanj razvoja (socialistične) družbe in države.⁴ Iz nobenega od njiju pa ni mogoče razbrati, kaj se je v začetku novembra 1956 zares dogajalo na Brionih. Odgovor na vprašanje ali so sovjetski očitki Titu držali ali ne, gre tako v prvi vrsti iskati v različni interpretaciji istih besed – skratka v politični uporabnosti izgovorjenega, za domačo, bilateralno in mednarodno rabo.

In kaj se je zgodilo v tistih prelomnih dneh od 21. oktobra do 11. novembra 1956?

* *Akademiku prof. dr. Janku PLETERSKEMU ob 80 – letnici.*

¹ Slovenski poročevalec, Ljubljana, 14. 11. 1956.

² O tej korespondenci je razpravljal CK ZKJ na seji 1. 2. 1957. Stiftungsarchiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv Berlin (dalje: SAPMO, Barchiv), DY 30/3642, SED ZK - Büro Walter Ulbricht.

³ Npr.: Pogovor Hruščov-Vukmanović, 16. januarja 1960 ali pogovor Hruščov-Mojsov, 15. decembra 1959, oba v Moskvi; glej zapisnike obeh pogovorov v: SAPMO Barchiv, DY 30/3643, SED ZK - Büro Walter Ulbricht.

⁴ SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK KPSZ označil kot »strogo zaupno«, je dolg 21 gosto tipkanih strani.

SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK ZKJ označil kot »zaupno« pa je dolg kar 41 strani, ruski original, ki ga prav tako hrani SAMPO pa je dolg 28 strani.

Madžarski dogodki

Destalinizacija je tudi na Madžarskem odplavila staro partijsko garnituro. Že 18. julija je, zaradi »starosti, bolezni in napak pri kultu osebnosti ter kršitve socialistične zakonitosti«, odstopil prvi sekretar madžarske delavske stranke Mátyás Rákosi. Nadomestil ga je Ernő Gerő. Ta je v skladu s splošnim trendom destalinizacije v vzhodni Evropi takoj začel propagirati demokratizacijo in vlogo parlamenta, obenem pa začel z rehabilitacijo za časa stalinizma zaprtih komunistov. Iz zapora sta tako prišla tako Janos Kádár (zaprt zaradi »ti-toizma«) kot tudi Imre Nály, najpomembnejša akterja madžarskih dogodkov leta 1956.

Destalinizacijski prividi demokratizacije so najprej vplivali na študente. Ti so že 21. oktobra v Szegedu organizirali velike demonstracije, katerih se je udeležilo 3000 študentov, ki so skupaj s študenti v Budimpešti in Pečuju (Pécs), zahtevali svobodo tiska, odpravo smrtnih kazni, boljše varovanje človekovih pravic, boljše življenjske razmere in univerzitetno avtonomijo. Solidarizirali so se tudi s poljskimi kolegi in zahtevali, da se na mesto predsednika vlade in voditelja KP vrne Imre Nály. Demonstracije, ki so jih začeli študentje, so se nadaljevale. V noči med 23. in 24. oktobrom je že 100.000 demonstrantov podrlo Stalinov kip in začelo odstranjevati rdeče zvezde. Zahteve so se širile na reorganizacijo gospodarstva in upoštevanje starodavnih madžarskih državnih simbolov (grba).

Budimpeštanski radio je 24. oktobra zgodaj zjutraj objavil izjavo ministrskega sveta države, da gre za dejavnost reakcionarnih in protirevolucionarnih elementov, ki napadajo javna poslopja in varnostne sile. Kljub temu so upoštevali zahteve demonstrantov in tako Kádárja kot Nályja kooptirali v CK, vendar je prvi sekretar ostal Gerő. Nályja so sicer določili za predsednika vlade, njegov namestnik pa je postal prejšnji predsednik vlade Andras Hegedüs.

Toda položaj v državi se ni pomiril. Val, ki so ga sprožili študentje, se je dvigoval in Gerő ter Hegedüs sta se obrnila za pomoč na sovjetsko vlado. Nály o tem ni vedel nič, njegova vlada pa je pozivala vstajnike, naj se vdajo do šestih zvečer 24. oktobra. Že popoldne tega dne je nastopila sovjetska vojska. *To je bila prva sovjetska intervencija*, ki je z vojaško silo zadušila madžarsko željo po demokratičnih reformah, a kmalu zatem povzročila še bolj krvave dogodke. Do 25. oktobra je bil odpor vstajnikov zlomljen, Gerőja so odstavili, na njegovo mesto pa postavili Janosa Kádárja. Ta je podobno kot Nály takoj začel pozivati prebivalstvo, predvsem mladino, da naj ne podpira vstajnikov in zatrjeval, da bodo probleme rešili skupaj s SZ na osnovi enakopravnosti. Kljub temu so po nekaterih mestih boji trajali še naprej, še posebej 26. oktobra, ko se je med upornike pomešalo vse - komunisti, nezadovoljneži in desničarji. Zahtevali so, naj pridejo v vlado tudi voditelji upora, naj Madžarska izstopi iz Varšavskega pakta, amnestijo za vse zaprte, umik sovjetske vojske, javen proces proti odstavljenemu vojnemu ministru Farkasu, itd. Mrtvih je bilo dobesedno na kupe. Imre Nály je tega dne zaman pozival upornike, naj odložijo orožje in jim zagotavljaj, da se bo takoj začel pogajati s SZ za umik vojske v oporišča. Pokoli so se nadaljevali.

Naslednjega dne, 27. oktobra, je Nály sestavil vlado narodne koalicije, vendar je bila Madžarska na pol že v rokah upornikov. Da bi pomiril strasti in SZ je javno izjavljal, da upor na Madžarskem ni protirevolucija, temveč demokratično gibanje. Obljubljal je razpust tajne policije in odhod sovjetske vojske. V vladnem programu je zapisal povišanje plač in pokojnin, zviševanje življenjskega standarda z gradnjo stanovanj, boljše razmere za študente itd. Ukazal je, da mora madžarska vojska ustaviti ogenj in streljati le v primeru, če bo napadena. Ustanovili so narodno gardo.

Dne 28. oktobra je na dogodke na Madžarskem reagiral tudi VS na izrednem zasedanju. Toda madžarska vlada je protestirala pri generalnem sekretarju OZN in zatrjevala, da gre za notranje politične dogodke ter da bi bil vsak poseg VS kršitev madžarske suverenosti. Seja

VS s samo eno točko dnevnega reda: položaj na Madžarskem, je kljub temu bila. Vsi delegati, vključno z jugoslovanskim in razen sovjetskega, so sovjetsko intervencijo obsodili. SZ pa je zatrjevala, da so na Madžarskem prisotni le na željo madžarske vlade, da bi ji pomagali v boju zoper fašizem. Zato ni čudno, da so sovjetski politiki poudarjali, da bo sovjetska vojska zapustila Madžarsko šele, ko bo uveden red.

Zadnji dnevi oktobra so bili za nadaljnji razvoj na Madžarskem ključni. Pa ne zato, ker se je 29. 10. ob dogajanju v sosednji državi oglasil jugoslovanski predsednik s pismom naslovljenem na CK madžarske partije. V njem je z razumevanjem govoril o zahtevah prebivalstva, vendar pozival k prenehanju prelivanja krvi, pa tudi k obrambi socializma. Pomembnejše je bilo, da je vlada Imreja Nágyja začela vse bolj sprejemati zahteve upornikov. Pozvala jih je, naj položijo orožje, češ da bo sovjetska vojska odšla 24 ur po kapitulaciji zadnje uporniške skupine. Tridesetega oktobra je objavila vest, da se bo sovjetska vojska umaknila iz Budimpešte do 31. oktobra, kar se je z malimi izjemami res zgodilo. Najpomembnejša in lahko rečemo usodna pa je bila izjava madžarskega predsednika vlade Nágyja 31. oktobra. Najprej je zavrnil, da ne bo dovolil nikakršnega vmešavanja v notranje zadeve madžarske ter da so »tolpo Hegedüs-Gerö«, ki je poklicala sovjetsko vojsko in razglasila obsedno stanje pregnali, nato pa nadaljeval: »Danes bodo začeli razpravljati o odpravi Varšavskega pakta in o odhodu sovjetskih sil iz Madžarske. More se zgoditi, da bo postala Madžarska nevtralnno jedro v srednji Evropi, obrniti pa se bo treba tudi po materialno pomoč v tujini. Na sovjetsko vlado so naslovili noto, naj takoj pošlje delegacijo na ministrski ravni, da bi se pogajala o odhodu sovjetskih sil.«⁵

Nágy je bil »petelin, ki je prezgodaj pel«. Precenil je svoj položaj, napačno ocenil trenutek v svetovni politiki in podcenil moč SZ. V noči med 31. 10. in 1. 11. je bilo sicer v Budimpešti mirno, toda to je bilo zatišje pred viharjem. Dotedanji spopad je zahteval na madžarski strani okoli 15.000 mrtvih in ranjenih na sovjetski pa 2500 mrtvih in 5000 ranjenih.

Druga sovjetska intervencija se je začela 1. novembra 1956. Sovjetske sile so obklopile Budimpešto in letališča. Z izgovorom, da naj bi bilo to potrebno zaradi evakuacije ranjenec. Madžarska vojska je dobila strog ukaz, naj ne uporablja orožja. Pač pa je Nágy istočasno objavil izstop iz Varšavskega pakta in razglasil nevtralnost. Sporočil je v OZN, da prihajajo nove sovjetske sile in zaprosil za pomoč zahodnih velesil pri obrambi nevtralnosti. Naslednjega dne je Madžarska vlada poslala vladi SZ tri note. Zahtevala je, da SZ prizna madžarsko nevtralnost, jo obvestila, da izstopa iz Varšavskega pakta in terjala odhod sovjetskih sil iz Madžarske. V Budimpešti so začeli loviti komunistične voditelje in jih pobijati brez obsodb.

Sovjetska zveza je bila odločena na to ostro reagirati. Toda še pred generalnim napadom na Budimpešto se je odločila za vrsto tajnih diplomatskih pogovorov s predstavniki komunističnega tabora (Poljaki, Čehi, Romuni, Kitajci), tudi z Jugoslavijo. Dva najvišja funkcionarja sovjetske partije in države, Nikita Hruščov in Georgij Malenkov (predsednik vlade do septembra 1953), sta v noči med 2. in 3. novembrom 1956 priletela na Brione na obisk k jugoslovanskemu predsedniku Titu. Obisk naj bi očitno bil dokaz ponovnega sovjetskega zaupanja jugoslovanskem vodstvu, pa tudi preizkus ali se je Tito resnično vrnil v komunistični tabor in priznal vodilno vlogo Sovjetske zveze v njem. Pravzaprav so prišli jugoslovansko vodstvo le informirati o svojih namerah v zvezi v dogodki na Madžarskem,

⁵ Metod Mikuž, Svet po vojni, Orisa časa, v katerem živimo, 1945-1957, Ljubljana 1983, str. 331, (dalje: Mikuž, Svet po vojni...).

t.j. oblikovanju nove vlade s Janošem Kádárjem na čelu in vojaško intervencijo Rdeče armade, ki naj bi ji zagotovila možnost vladanja. Sovjetska delegacija je odšla z Brionov v prepričanju, da ji je jugoslovanska stran dala soglasje za vse njene načrte.⁶ Ko pa sta Tito v znanem govoru v Pulju 11. novembra 1956 in Edvard Kardelj v zvezni skupščini 7. decembra obsodila sovjetsko intervencijo na Madžarskem, so se odnosi med SZ in Jugoslavijo dramatično poslabšali in se približali tistim v letih 1948 – 1953.

Splošni napad na Budimpešto je Rdeča armada začela 4. novembra zjutraj, čeprav je bil zoper sovjetsko intervencijo tudi VS OZN, ki se je sestal istega dne. Sprejem zadevne resolucije je preprečila SZ z vetom. Napad je bil silovit, saj naj bi po nekaterih podatkih SZ zanj uporabila kar 15 odstotkov svojih oklepnih divizij. Dogodki so se tega dne vrstili zelo hitro. Legitimna vlada Imreja Nágya je že ob 8. uri zjutraj 4. novembra dobila ultimatum naj odstopi, sicer bo Rdeča armada ponovno bombardirala Budimpešto. Kardinal József Mindszenty se je umaknil v ameriško veleposlaništvo, premier Nágy pa v jugoslovansko. Radio Moskva je ob 13. uri že poročal, da je kontrarevolucija na Madžarskem uničena in da je vlado sestavil Janoš Kádár. Vlada Imreja Nágyja je bila namreč razpuščena, ker naj bi iz nje izstopili »vsi častivredni patrioti«, Kádárjeva vlada pa naj bi za pomoč naprosila sovjetskega komandanta »v korist ljudstva in delavskega razreda«.⁷ Toda upora še zdaleč ni bilo konec 4. novembra opoldne. Poleg splošne stavke, ki se je začela tega dne, so o vrenju na Madžarskem poročale še štiri odporiške radijske postaje, odpor je še trajal v nekaterih večjih industrijskih središčih (Csepel, Pécs) in celo Kádár je moral še 11. novembra priznati, da bo pravi mir v deželi – mir naj bi bil že v Budimpešti in na pretežnem delu podeželja – nastopil šele čez kakšna dva dni. Obljubil je celo paleto reform v smeri meščanske demokracije na simbolno-nacionalni ravni: v vlado narodne enotnosti naj bi prišle vse stranke, katerih ideologija sloni na ljudski demokraciji, pripadniki različnih strank naj bi lahko opravljali javne funkcije, razpustili naj bi tajno policijo, namesto rdeče zvezde naj bi se vrnil grb madžarskega nacionalnega junaka Lajosa Kossutha iz leta 1848, državni praznik naj bil 15. marec, simbolni datum iz marčne revolucije 1848, madžarski vojaki naj bi odslej nosili tradicionalne in ne sovjetskih uniform, itd.

Obljube so bile velike, njihovo uresničenje pa domala nikakršno.

Kádárjeva vlada je privolila le na manjše zahteve po reformah, ki so se izoblikovale med uporom, predvsem na kmetijskem področju. Konec novembra, v Budimpešti ustanovljenemu »narodno delavskemu svetu«, ki je zase zahteval status edinega zastopnika delavcev, tega statusa ni dodelila, še več, svete, ki so nastali na lokalni ravni je začela zapirati kot protirevolucionarne. Na to je budimpeštanski centralni svet zagrozil z novo splošno stavko, vlada pa je 8. decembra razglasila naglo sodišče in razpustila centralni svet ter vse svete nasploh. Po 15. decembru so se vrstile številne, tudi smrtne obsodbe naglih sodišč in 20. decembra so znova vpeljali internacijska taborišča. Tri sovjetske divizije so sicer tega meseca začele odhajati z Madžarske, toda do konca leta 1956 je iz te države samo preko Avstrije odšlo tudi 153.000 beguncev. Sredi januarja 1957 so delavci v Cseplu še enkrat obupano poskusili z splošno stavko spremeniti stanje v državi, toda sovjetski tanki in milica so odpor zlomili. Uradne statistike so naštele še 2500 do 3000 mrtvih in 13.000 ranjenih.

Podobno usoda je doletela tudi Imrea Nágya. Dvajsetega novembra je jugoslovanska vlada objavila vest, da se je Imre Nágy s sodelavci zatekel v jugoslovansko veleposlaništvo.

⁶ SAMPO BArchiv , DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht, Pismo CK KPbSZ, CK ZKJ, 10. 1. 1957, str. ½.

⁷ Mikuž, Svet po vojni..., str. 334.

Veleposlaništvo je na osnovi dogovora z madžarsko vlado, da se mu ne bo zgodilo nič hudega, zapustil 22. novembra. Madžarska vlada je v izjavi 23. novembra zapisala, da so Nágy in tovariši zaprosili za dovoljenje, da zapustijo jugoslovansko veleposlaništvo. Odšli naj bi v kakšno drugo socialistično državo. Madžarske oblasti so jim tega dne dovolile odpotovati v Romunijo. Toda avtobus z Nágyjem in sodelavci, ki sta ga spremljala predstavnika jugoslovanske ambasade, so odpeljali Rusi. Pred sovjetskim poveljstvom v Budimpešti so Jugoslovana vrgli iz avtobusa, druge potnike pa odpeljali neznano kam. Jugoslovanska vlada je takoj protestirala zoper sovjetske postopke, zatrjevala, da Nágy ni hotel v Romunijo temveč, da je želel ostati na Madžarskem, toda spremeniti ni mogla ničesar. Kakšne so bile zadnje ure Imreja Nágya ni povsem jasno. Jasno pa je, da so ga skupaj z drugimi sodelavci, usmrtili. Madžarska je tako izgubila enega svojih žarkov upanja za boljšo bodočnost, Jugoslavija pa si je prislužila dodatno »črno piko« pri sovjetskemu vodstvu.

Zadovoljen je bil lahko le Janos Kádár, ki je tako ostal trdno v oblastnem sedlu. Postal je, poleg vzhodno nemškega partijskega in državnega vodstva seveda, najzvestejši mož Moskve. Uradna sovjetska ocena madžarskih dogodkov in zagovor njihove vojaške intervencije, sta kljub drugačnemu mnenju široke mednarodne javnosti, ostala nespremenjena. Krivdo za dogajanja na Madžarskem naj bi nosil zahodni imperializem, SZ pa je storila le nujen korak v boju proti kontrarevoluciji. Ali, kot so zapisali v uradnem komunikeju ob obisku madžarskega voditelja Kádárja v Moskvi marca 1957: »...Dogodki na Madžarskem so dokazali, da hoče imperializem znova spraviti svet v hladno vojno in izrabiti notranjo madžarsko protirevolucijo in zunanjo emigracijo«. ⁸

Sovjetski napadi in jugoslovanska obramba

Sekretar CK KPSZ Nikita Hruščov je v začetku januarja 1957 poslal, najbrž vsem »bratskih partijam«, zagotovo pa najbolj verni, vzhodno nemški partiji in njenemu voditelju Walterju Ulbrichtu pismo, ki ga je v grobem sprejel CK KPSZ. V njem ga je prosil, zato, »ker ga bodo v naslednjih dneh poslali CK KPJ«, za morebitne pripombe. ⁹ Na to pismo, naslovljeno na »Tovariša Josipa Broza Tita« in na vso dotedanjo korespondenco med partijama pa je jugoslovanski CK odgovoril s pismom, ki ga je podpisal J. B. Tito z dne 7. februarja 1957. ¹⁰

Januarsko pismo CK KPSZ se je začelo z besedami: »Po dogodkih na Madžarskem je prišlo do hitrega poslabšanja odnosov med KP SZ in ZKJ...« Sovjetsko vodstvo je Tita in jugoslovansko vodstvo obsodilo verolomstva, že samo zaradi tega, ker je Tito javno spregovoril o pogovorih na Brionih, ki da so bili zaupne narave, in jima očitalo, da so se aktivno vmešavali v dogodke na Madžarskem. Zatrjevalo je, da so se zato prav zaradi tega »do določene mere« poslabšali odnosi med partijama, predvsem pa, da je Titov govor v neposrednem »nasprotju s tem, kar je bilo dogovorjeno v času obiska naše partijske delegacije na otoku Brioni«. ¹¹

Po sovjetskem mnenju je bilo na Brionih dogovorjeno to, kar so Titu sporočili v telegramu z dne 7. 11. 1956: »Ko je naša delegacija (tovariša Hruščov in Malenkov) po prihodu z Brionov prezidiju CK-ja poročala, da je bila dosežena popolna enotnost stališč v zvezi s

⁸ Mikuž, Svet po vojni, str.343.

⁹ SAMPO BundesArchiv, Berlin, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.

¹⁰ SAMPO Barchiv, Berlin, DY 30/3642, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.

¹¹ Ibid, DY 30/3641, str. 1.

položajem na Madžarskem, je bil naš CK zelo zadovoljen. Posebno velikega pomena je dejstvo, da smo tako težavno vprašanje enako ocenili in bili mnenja, da je Imre Nály pripravljal pot kontrarevoluciji in pomagal reakciji na oblast. Na člane prezidija je naredila vtis izjava tovariša Tita, ki je v pogovoru dejal: »Kakšen komunistični predsednik vlade je to, pod katerim je mogoče nekaznovano obešati in streljati komuniste in delavce. Bili smo tudi enakega mnenja o ukrepih, ki jih je treba sprejeti, da bi popravili stanje na Madžarskem in Madžarsko popeljali nazaj na pozicije socializma. S popolno soglasnostjo so bili sprejeti dogovori o oblikovanju madžarske revolucionarne delavsko-kmečke vlade s Kádárjem na čelu in da se tej vladi dajo na voljo sovjetske enote.«¹²

Moskovski CK je ocenil, da sta Tito v Pulju in Kardelj pred beograjsko zvezno skupščino, »popolnoma neupravičeno« vprašanja, o katerih je bilo doseženo popolno soglasje, proglašila za sporna. Pred celim svetom naj bi začela obravnavati vprašanja, ki so bila doslej obravnavana samo na ravni obeh partij. Še najbolj pa jih je zbolelo, ker sta ocenila nastop sovjetskih vojaških enot v podporo »delavsko-kmečki revolucionarni Kádárjevi vladi« in odnos do Imreja Nályja popolnoma drugače, kot je bilo dogovorjeno na Brionih. Izrazili so »jasno nezadovoljstvo«, ker sta oba jugoslovanska politika in še vrsta drugih vodilnih jugoslovanskih osebnosti, tudi v OZN, na tak način kršila na Brionih doseženo soglasje. Ogorčeni so bili še posebej zato, ker je bilo dogovorjeno, da bosta sovjetska in jugoslovanska partija skupaj podprli vlado Janosa Kádárja.¹³

Sovjetsko vodstvo je očitalo jugoslovanskemu in Titu, da je istočasno na dveh pozicijah, ki se med seboj izključujeta: »Ni mogoče obenem govoriti o podpori revolucionarni delavsko-kmečki vladi (Janosa Kádárja op.p.) in zahtevati vrnitev Nályja in njegove skupine ter propagirati njihovo vključitev v madžarsko vlado.«¹⁴ Za sovjetski CK je Nály bil in ostal kapitulant, ki je delal za kontrarevolucijo in bil tesno povezan z reakcijo, zlasti vrhom madžarske rimskokatoliške cerkve. Kronski dokaz zato so videli v dejstvu, da je prav kardinal Mindszenty predlagal Nályja za ministrskega predsednika. Za sovjetski CK in po njihovem mnenju seveda za tiste, ki jim je kaj do tega, da se pomaga socializmu na Madžarskem, ni bilo druge poti, kot ostra obsodba ljudi, kot sta bila Imre Nály in Losonczy. Tita so poučili in opozorili: »Če trdovratno branite Nályja in njegovo skupino namesto, da bi jih obsodili, vodi to objektivno k temu, da se v širokih krogih javnosti okrepi dvom o vaši nepristranski poziciji pri madžarskih dogodkih.«¹⁵ Pritisk so v pismu še stopnjevali z ostro kritiko jugoslovanskih časopisov, ki so bili glasniki stališč jugoslovanske partije in vlade. Ti naj bi že dolgo pred dogodki na Madžarske in seveda med njimi, notranja dogajanja v tej državi prikazovali tako, da so dejansko podpirali »nosilce reakcije na Madžarskem«.

Najbolj jih je bolelo dejstvo, da so jugoslovanski mediji to počeli pod »zastavo boja zoper »Stalinizem« in pod zastavo propagande o prednostih jugoslovanske poti v socializem.«¹⁶ Jugoslovanskim tovarišem in Titu so očitali, da se niso ogradili od takega pisanja, saj so »reakcionarni krogi na Madžarskem, »jugoslovansko pot« izrabili za boj proti ljudskodemokratski ureditvi na Madžarskem in proti socializmu nasploh.«¹⁷ Skratka ni šlo toliko za Madžarsko, kot za Jugoslavijo in njeno vlogo »gnilega jabolka« v košari socialističnih držav oziroma zato, ker so v Moskvi, v jugoslovanski podpori sovjetske politike do madžarskih dogodkov, videli široko pot, po kateri bi Jugoslavijo spet spravili v svoj tabor.

¹² Ibid, str. 1/2.

¹³ Ibid, str. 3.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid, str. 3,4.

¹⁷ Ibid, str. 4.

Zato so v pismu zapisali, da je za njih sicer vprašanje Madžarske zaključeno, da pa se bodo odnosi med partijama izboljšali šele, ko se bo Tito »odpovedal svojemu napačnemu stališču do Imre Nágya, Losonczya in njune skupine.« Pravilno stališče pa bi bilo po njihovem mnenju tisto, ki ga je izrazil na pogovorih na Brionih. Takrat naj bi namreč predlagal, da bodo jugoslovanski predstavniki preko Losonczya prišli v stik z Nágyem in mu predlagali naj odstopi. Toda tudi tega svojega predloga naj se Tito ne bi držal, »saj v času napada sovjetskih enot na Madžarsko Nágy ni odstopil, temveč je prav nasprotno, na provokativen način pozval madžarsko prebivalstvo, naj vzame orožje v roke za boj proti sovjetski armadi in se obrnil po pomoč k kapitalističnim državam.«¹⁸ Dvoličnost Titove politike so dokazovali tudi z dejstvom, da je Nágy takoj po tem radijskem govoru sprejel ponudbo jugoslovanskih diplomatskih predstavnikov na Madžarskem in se s skupino somišljenikov zatekel v zgradbo jugoslovanske misije v Budimpešti. Še več, Tita so v pismu obsodili, da tak razvoj dogodkov kaže, da je Nágy opozoril na nameravani napad sovjetskih enot in da so zato morale njihove enote takoj z vso silo v napad. Le tako naj bi lahko preprečile uresničitev apela Imre Nágya zahodnim silam.¹⁹ Tito naj bi bil torej neposredno ali posredno kriv za sovjetski napad, ki ga je tako kritiziral, na Brionih pa naj bi, po navedbah sovjetske strani, tudi v celoti soglašal s sovjetskimi načrti, o nujnosti vkorakanja Rdeče armade na Madžarsko. Takrat naj bi bil celo prepričan:

- da bo sicer zmagala kontrarevolucija;
- da se Sovjetska zveza ne sme obnašati kot »neudeleženi opazovalec«;
- da ne sme prezrti prošnje po pomoči bratske socialistične dežele;
- da pomeni vmešavanje sovjetskih enot v madžarske dogodke, »četudi težko, ampak popolnoma upravičeno nujnost.«²⁰

Sovjetska zveza je dogodke na Madžarskem brez pomisleka ocenila, kot kontrarevolucionarni upor, ki so ga vodile imperialistične sile. Njihov cilj naj bi bil pod zastavo »Osvojitve vzhodne Evrope« uresničiti dolgo in natančno načrtovani cilj, miniranja socialističnega tabora. Te sile naj bi načrtovale uničenje ljudsko demokratične državne ureditve in Madžarska naj bi postala področje, s katerega bi tudi na druge države socialističnega tabora »vojaško prodiral imperialism«. Tita so v pismu podučili, da bi bila na ta način nedvomno ogrožena tudi Jugoslavija, saj bi »za njenimi severnimi (sic!) mejami, zaradi tolerantnosti Imre Nágya, nastal nezaželjeni fašistični Horthy-režim«. V takih okoliščinah so besede jugoslovanskih vodilnih komunistov češ, da je šlo na Madžarskem za sovjetsko intervencijo, najmanj čudne. Še posebej, ker naj bi bili tudi Jugoslovani pripravljene z vojsko vdreti na Madžarsko. Zatrjevali so namreč, da je Tito v pogovoru s sovjetsko vojaško delegacijo na Brionih 18. 11. 1956 izjavil: »Če ne bi bile za zatrtje madžarske vstaje uporabljene sovjetske enote, bi za te namene uporabili jugoslovanske čete, ki so bile na jugoslovansko-madžarski meji že pripravljene na pohod.«²¹ Enako izjavo naj bi dal tudi državni sekretar za ljudsko obrambo Ivan Gošnjak na sprejemu v čast sovjetski vojaški delegaciji, v sovjetskem veleposlaništvu v Beogradu, dne 23. 11. 1956.²²

Taka so bila po mnenju CK KPSZ dejstva o jugoslovanski vlogi pri madžarskih dogodkih, iz katerih so ocenili, da je CK KPJ svoja stališča do vprašanj povezanih z dogodki na Madžarskem spremenil. Taka stališča je CK KPSZ zavrnil in zatrjeval, da zagotovo ne pri-

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid, str. 4,5.

²⁰ Ibid, str. 5.

²¹ Ibid, str. 6.

²² Ibid.

spevajo k utrjevanja socialističnih sil na Madžarskem. Titu in Kardelju pa so, v maniri časa informbirojevskega spora, naložili še večje breme. Njuna govora naj bi namreč izrabila »mednarodna reakcija« za poskus zrušitve madžarske revolucionarne delavsko-kmečke vlade, za napade na Sovjetsko zvezo, za napade na dežele socializma in za napade na mednarodno komunistično gibanje. Madžarske dogodke so izrabili za splošen napad na jugoslovanski politični razvoj, ki ga kljub pomiritvi na načelni ravni, v resnici niso nikoli sprejeli. Jugoslaviji so očitali, da je sicer z izjavo podprla novo madžarsko vlado, vendar ji v resnici povzroča same težave. V mislih so imeli Kardeljeve navedbe v govoru pred zvezno skupščino 7. decembra, ko je kritiziral odpravljanje delavskih svetov na Madžarskem. Skladno z različnimi pogledi na »pot v socializem« so v Moskvi imeli te svete za leglo reakcije, v Beogradu pa za demokratizacijo družbe. Nadalje so poudarjali potrebo, da ima madžarska socialistične delavska partija vodilno vlogo pri utrjevanju ljudsko demokratične ureditve. Posredno so seveda aludirali, da jugoslovanska partija te vloge v državi nima, neposredno pa so kritizirali tisti del Kardeljevega govora, v katerem je poskus madžarskih komunistov, da bi obnovili svojo stranko, označil kot »neuporaben poizkus«. Na ta način naj bi »tovariš Kardelj minimiziral vlogo in pomen marksistične stranke delavskega razreda, kar nesporno škodi utrjevanju socialističnega reda na Madžarskem.«²³ S citatom iz Lenina so zaključili ta del pisma in sklenili s ponovnim posrednim napadom na »jugoslovansko pot v socializem«: »Menimo, da je obveza vseh komunistov, braniti marksistično-leninistični nauk o partiji.«²⁴ Pismo je »s tovariškimi pozdravi« podpisal sekretar CK KPSZ Nikita Hruščov.

Pismo jugoslovanskega CK-ja je bilo naslovljeno na CK KPSZ in ne na njenega sekretarja Nikito Hruščova. To naj bi že na simbolni ravni kazalo na večjo demokratičnost jugoslovanske partije, v kateri naj ne bi imel najpomembnejše besede njen sekretar, pač pa CK. Že s prvo ugotovitvijo v njem so pokazali, da so v dialogu z Moskvo izbrali že preizkušen način komuniciranja z njo – »napad je najboljša obramba«: »Proti naši volji, da bi se odnosi med ZKJ in KPSZ ne poslabšali, moramo ugotoviti, da Vaše zadnje pismo ne prispeva k izboljšanju odnosov... Glede na nastalo situacijo se je zdelo IK ZKJ potrebno, da z vsebino korespondence seznanimo vse člane CK...«²⁵ Njej je sledila enajst strani dolga zavrnitev sovjetskih očitkov, ki se je končala z enako jasno ugotovitvijo: »Očitno se naša stališča od stališč vodstva KP SZ do dogodkov na Madžarskem, kakor tudi o nekaterih drugih vprašanjih, razlikujejo. To razlikovanje je, kakor veste, obstajalo že prej; dogodki na Madžarskem so ga le okrepili in jasneje izrazili.«²⁶

Jugoslovanski CK je najprej zavrnil glavni očitek sovjetske strani češ, da je bilo na Brionih »o glavnih vprašanjih v zvezi z dogodki na Madžarskem, doseženo soglasje«. V pismu stoji zapisano, da so se res dogovorili o tem, da je treba pomagati socializmu na Madžarskem; o težkih posledicah za sosednje države vključno z Jugoslavijo, ki bi jih imela morebitna vzpostavitev »reakcionarnega Horthyjevega režima« in o tem, da bi bila najboljša rešitev dane situacije oblikovanje delavsko-kmečke vlade s Kádárjem na čelu. Toda poudarili so, da so takrat odločitev sovjetske vlade, da bo na Madžarsko poslala svoje čete, vzeli le na znanje, obenem pa izrazili »močno zadržanost« do takega dejanja, ki naj bi rešil položaj na Madžarskem. Predlagali naj bi drugačne poti, kot na primer: najprej oblikovanje delavsko-kmečke vlade, ki naj bi združila vse sile, ki želijo graditi socializem oziroma oblikovanje notranjih sil za boj proti kontrarevoluciji. Jugoslovanska stran naj bi na pogo-

²³ Ibid, str. 7.

²⁴ Ibid, str. 8.

²⁵ SAMPO Barciv, DY 30/3642, SED ZK – Büro Walter Ulbricht, str. 1.

²⁶ Ibid, str. 19.

vorih vseskozi poudarjala, da se je treba kolikor mogoče močno nasloniti na delavce in njihove delavske svete, ki so se oblikovali v tistih dneh na Madžarskem. V tem kontekstu naj bi sprejeli sovjetski vojaški angažma na Madžarskem, ki pa naj bi čim manj škodil notranjim »naprednim silam« in jim pomagal pri razvijanju socialistične družbe. Poudarjali naj bi, da usoda socializma na Madžarskem ne bi smela biti odvisna predvsem od sovjetske vojaške intervencije in Tito naj bi ob tej priliki dejal: »Najpomembnejše pri tem je, kako se stvar začne in pripelje do konca.«²⁷ Tudi Edvard Kardelj naj bi zatrjeval, da mora nova oblast na Madžarskem počivati na delavskih svetih in ne sme biti rezultat sovjetske vojaške intervencije. »Tovariša Hruščov in Malenkov tedaj na ta izvajanja nista imela nobenih pripomb«, je zapisal jugoslovanski CK.²⁸

Dogodki na Madžarskem niso potekali tako, so ugotavljali jugoslovanski komunisti. Tudi dogajanja na jugoslovanski ambasadi, v katerih je bil ubit član osebja veleposlaništva in dogodki v zvezi z skupino Imre Nágya, ki se je zatekla na jugoslovansko veleposlaništvo, so le okrepili sum jugoslovanske strani o pravilnosti sovjetskih metod pri reševanju položaja na Madžarskem. Jugoslovani so izrazili zaskrbljenost tudi zaradi tega, ker se je vlada Janosa Kádárja, katero sicer podpirajo, odmaknila od »ljudskih množic, še posebej od delavskega razreda.«²⁹

V pismu jugoslovanski CK ni samo zavračal sovjetske očitke. Sovjetskemu »velikemu bratu« jih je tudi vračal in mu postavil kar nekaj neprijetnih vprašanj. Jugoslovanska stran je bil popolnoma prepričana, da vlada Janosa Kádárja nima opore pri ljudeh, da je odtujena od delavskega razreda in da sloni le na bajonetih Rdeče armade, ki je Madžarsko okupirala. Toda enkrat bo morala ta armada oditi, so trdili v pismu. Sovjetski CK so spraševali, kdaj bo to in ali bo po njenem odhodu Kádárjev režim še mogel obstati. Ker se SZ tega zaveda, po mnenju jugoslovanskega CK, deluje v smeri, da bi sovjetske enote na Madžarskem ostale kar najdalj. S tem v zvezi so sovjetski strani postavili »glavno vprašanje« povezano s perspektivami razvoja socializma na Madžarskem: »Bo socializem izgrajen na Madžarskem zato, ker si to želijo Sovjetska zveza, Jugoslavija ali druge države ali zato, ker je to volja in odločitev madžarskega naroda? Naše glavne razlike so utemeljene v različnih ocenah metod in oblik za stvaritev notranjih pogojev za čim hitrejši in neboleči razvoj, ne da bi s svojimi oblikami socializma pritiskali s sovjetske, jugoslovanske in katerekoli druge strani. Oblike socializma morajo zrasti na madžarskih tleh.«³⁰

Sovjetska in blokovska obtoževanja tistega časa, da je Jugoslavija odgovorna za dogodke na Madžarskem in celo za tiste nekaj prej na Poljskem, so se po jugoslovanskem mnenju sprevrgla v protijugoslovansko kampanjo. To je ne malo prispevalo v temu, da sta o teh stvareh javno spregovorila Tito in Kardelj v omenjenih govorih, je v pismu zapisal jugoslovanski CK. Oba, po mnenju jugoslovanskega CK, v govorih nista obravnavala tistih vprašanj, o katerih je bilo na brionskih pogovorih doseženo soglasje, temveč tista, na katere so imeli različne poglede in so bila sporna že prej. Zato so odločno, kot »nevzdržno«, zavrnili trditev sovjetske strani, da je jugoslovanska stran kršila dogovore z Brionov.³¹

Šele nekako v sredini odgovora na sovjetske očitke je CK ZKJ zavrnil očitek, ki so ga v pismu z dne 10. 1. 1956 najprej izpostavili na sovjetski strani češ, da so »jugoslovanski tovariši« v javnosti spregovorili o zaupnih stvareh. Uporabili so mnogokrat uporabljeno

²⁷ Ibid, str. 8,9.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid, str. 10.

³⁰ Ibid, str. 10,11.

³¹ Ibid.

krilatico, da so tako zahtevali ljudje in da so se kot vladajoča stranka čutili dolžne, da o tako pomembnih stvareh obvestijo prebivalstvo in seveda vse člane ZK. Oboji bi skrivanje sicer obsodili.³²

Spretno so izkoristili očitka češ, da je jugoslovanski tisk že dolgo pred madžarskimi dogodki podpiral tiste sile, ki so kasneje postale nosilci reakcije in da jugoslovanska stran ne podpira vlade Janosa Kádárja. Sovjetsko stran so spomnili na skupne ugotovitve z Briunov, da so za stanje na Madžarskem najbolj odgovorni tisti ljudje, ki so bili dolgo v vrhu madžarske partije – Rákosi, Farkas, Gerö in Hegedüs. Ti so najbolj pomagali reakciji. Tem ljudem jugoslovanska partija od leta 1948 ni nudila nobene podpore, saj so prav oni želeli razbiti enotnost jugoslovanske partije in jo uničiti, je zapisano v pismu. In takoj nato še oster protinapad: »Vodstvo sovjetske partije in sovjetski tisk pa je prav tem ljudem dajal največjo podporo še potem, ko je bilo jasno, da ne CK madžarske delavske stranke, ne članstvo stranke (da o širokih masah sploh ne govorimo) teh ljudi noče več trpeti na čelu stranke in vlade.«³³ Natrosili so jim kar nekaj dokazov zato. Že ob zgodovinskem obisku Hruščova in Bulganina z delegacijo v Beogradu maja in junija 1955 naj bi jugoslovanska stran brez uspeha opozarjala sovjetske predstavnike na nesprejemljivo politiko Rákosija. Sovjetski sogovorniki so ga branili z vso svojo avtoriteto, vse dokler ga ni CK z veliko večino glasov odstavil. Še dobrega pol leta pred izbruhom madžarskih dogodkov, 6. aprila 1956, je CK KPSZ poslal Rákosiju in Hegedüsu pozdravni telegram, v katerem je poveličeval njuno marksistično-leninistično politiko« in jima pripisoval največje zasluge za »utrjevanje ljudsko demokratičnega reda in uresničitev grandioznega programa socialistične izgradnje na Madžarskem...«³⁴ In prvi del »protinapada« končali z ugotovitvijo, da ni potrebno posebej pojasnjevati, kam je taka »marksistično-leninistična« politika pripeljala Madžarsko.

Jugoslovanskih očitkov/napadov pa s tem še ni bilo konec. Sovjetski CK so spomnili, da je njihov tisk s Pravdo na čelu še leta 1956 podpiral tako Rákosija kot tudi Hegedüsa ter objavljajl njune članke. Pritisk so stopnjevali z ugotovitvijo, da so na plenumu madžarske partije sodelovali sovjetski predstavniki in odločilno vplivali na madžarsko kadrovsko politiko, kar so delali tudi v času oktobrskih in novembrskih dogodkov. Zavrnilo so očitek, da je Jugoslavija vmešana v postavitvev Nályja za predsednika vlade in opozorili, da je v petdesetih letih Nály že bil enkrat predsednik vlade in to v času, ko Jugoslavija z Madžarsko, razen formalnih diplomatskih odnosov ni imela nikakršnih stikov. Tudi nova postavitvev Nályja za predsednika vlade nima nikakršne zveze z Jugoslavijo.³⁵

Enega od vrhuncev jugoslovanske pisma, ki kaže, da Jugoslavija ni bila pripravljena popustiti SZ, tudi za ceno pravkar obnovljenih odnosov, pa najdemo v sklepnih stavkih tega dela pisma. Spet jugoslovanski napad v maniri časa informbirojevskega spora: »Zato zveni vaša kritika in vaše namigovanje, da je Jugoslavija kriva za madžarske dogodke zelo čudno. Še posebej, če ob tem niti z eno besedo ne obsodite lastne prakse v odnosih z Madžarsko. Prepričani smo, da bi bil že čas za takšno vsestransko analizo te prakse in politike. To bi pozitivno vplivalo na bodočnost in na odstranitev vsega tistega, kar je oviralo in še ovira vzpostavitev resničnih socialističnih odnosov med socialističnimi deželami.«³⁶

Proti koncu je jugoslovanski CK še ostro zavrnil očitek češ, da je Jugoslavija opozorila Nályja na sovjetsko vojaško intervencijo. Svoj prav so dokazovali z domnevno nespornimi

³² Ibid, str. 11,12.

³³ Ibid, str. 12.

³⁴ Ibid, str. 13.

³⁵ Ibid, str. 14.

³⁶ Ibid.

dejstvu: »Spomnite se tovariši, da sta Hruščov in Malenkov z Brionov odpotovala 3. novembra zjutraj in da so sovjetske enote začele z intervencijo že v noči med 3. in 4. novembrom... Spomnite se tudi, da mi o času sovjetskega napada o tem nismo imeli nikakršnih podatkov in jih tudi nismo zahtevali.«³⁷ Hruščova in tovariše iz CK KP SZ so še »spomnili«, da so prvi pogovor s predstavnikom madžarske vlade Szantom – »in ne z Losonczyjem, kot pišete Vi v svojem pismu« - imeli 1. novembra in zadnjega 3. novembra. »Na obeh pogovorih je tekla beseda le o azilu, tako da enostavno nismo bili fizično v stanju govoriti o nameravanem napadu sovjetskih enot, tudi če bi to hoteli. Da o tem, da to niso metode, ki bi jih mi prakticirali v medsebojnih odnosih, niti ne govorimo.«³⁸ Očitno bi jugoslovanska stran mogla opozoriti Nágya le, če bi imela poprejšnje obveščevalne podatke o napadu.

V nadaljevanju so obširno zavrnilo namigovanja, da trdovratno branijo Nágya in njegovo politiko. Zatrjevali so, da so bile napake njegove politike predmet tako Titovega govora, kakor objav v tisku, pa tudi osebno so mu bili njegove napake predstavljene, ko se je zadrževal v jugoslovanskem veleposlaništvu v Budimpešti. Ponovno so CK KPSZ podčrtali: »Ne gre zato, da bi trdovratno podpirali Nágya in njegove tovariše, da želimo njihovo vrnitev v vlado. To je, tovariši, madžarska stvar.«³⁹ V nadaljevanju so spet protestirali zaradi sovjetske kršitve pravice do azila, ki so jo na sovjetski strani v zvezi v Nágyem očitno kršili in kratko poskušali pokazati v čem je smisel jugoslovanske politike, ki jo je sovjetska stran označila kot »obrambo Nágyja in njegove skupine.« Jugoslavija naj bi se zavzemala za združitev vseh naprednih sil, v prvi vrsti komunistov, pri reševanju madžarske situacije in je takega mnenja ostala tudi po madžarskih dogodkih. V CK ZKJ so bili prepričani, da Nágya podpira veliko madžarskih komunistov, med njimi tudi taki, ki so vse življenje posvetili komunizmu. Tem ljudem je treba, če so storili napake, dati možnost, da se tudi v bodoče trudijo za dobrobit svojega naroda in za stvar socializma. Zapisali so, da je lahko človeka etiketirati z izrazi kot so »izdajalec, revizionist, zavedni ali nezavedni pomagač reakcije«, mnogo težje pa se je za take ljudi bojevati. »V tem je smisel naše obrambe Nágyja in njegove skupine.«⁴⁰

Kar pa zadeva sovjetsko pripombo, da niso bili za odstop Nágyjeve vlade, so v Moskvo sporočili, da so Nágyu in tovarišem, ko so se zadrževali v jugoslovanski ambasadi, jasno dali vedeti, da bi bil njegov odstop koristen za ureditev položaja na Madžarskem. Prepričani so bili, da tudi tega ne bi smeli storiti, ker je bil Nágy v jugoslovanskem veleposlaništvu v azilu. Toda v nameri, da bi pomagali Kádárjevi vladi, so to vendarle storili. Če Nágy ni upošteval jugoslovanskih nasvetov, je to njegova stvar, ne pa stvar jugoslovanske Zveze komunistov, so zapisali v pismu.⁴¹

Sploh pa je bila Kádárjeva vlada z jugoslovanske strani deležna vse podpore, so se hvalili v Beogradu. To je namestniku jugoslovanskega sekretarja za zunanje zadeve Dobrivoju Vidiću osebno izjavil Janos Kádár sam, v pogovoru 26. 11. 1956. Tako Hruščov kot tudi Malenkov pa tudi nista mogla pozabiti tozadevnih izjav jugoslovanskih predstavnikov na pogovorih na Brionih, stoji zapisano v pismu.⁴²

Čisto na koncu za naš namen uporabljenega dela pisma je jugoslovanski CK izrabil možnost sovjetskih očitkov o nemarksistični partiji, ki da je jugoslovanska Zveza komuni-

³⁷ Ibid, str. 15,16.

³⁸ Ibid, str. 16.

³⁹ Ibid, str. 15.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid, str. 16.

⁴² Ibid, str. 16,17.

stov, da je ponovno propagiral samoupravni socializem in delavske svete. Pri tem se je seveda skliceval na inkriminirani Kardeljev govor, v katerem je označil razpuščanje delavskih svetov na Madžarskem za hudo napako. Ta tematika ni slučajno prišla na konec tega dela pisma. Jugoslovansko partijsko vodstvo je seveda bolj kot za razvoj socializma na Madžarskem skrbelo za ohranitev in »izvoz« lastne poti v socializem ter je v ta namen izrabilo vsako priložnost. Zato tudi v uvodu citirani zaključek tega dela pisma češ, da so razlike v ocenah dogodkov na Madžarskem utemeljene v razlikah, ki so bile poznane že prej – »dogodki na Madžarskem so jih le okrepili in jasneje izrazili« – , nikakor ne čudijo.⁴³ Iz zapisanega moremo nesporno izluščiti dejstvo, da je jugoslovansko partijsko in državno vodstvo igralo na karto skupine okoli Imre Nágya. V njegovi vladi je, podobno kot v vladi Vladislava Gomulke, ki je na Poljskem zavladovala nekaj prej, videlo možnost za razširitev jugoslovanskega modela socializma. Očitno je bilo prepričano, da je to bil pravi trenutek za kaj takega – po beograjski deklaraciji in po na 20. kongresu KPSZ napovedani destalinizaciji v vzhodnem taboru. Ocene so bile napačne. Ostalo je pri željah. Realnost vzhodnega dela Evrope je bila drugačna – sovjetski model z bolj ali manj uspelimi preoblikami ostankov stalinizma, je tu ostal v veljavi še dolgih 33 let.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die sowjetisch-jugoslawischen Beziehungen im Lichte der Ereignisse in Ungarn im Jahre 1956

Dušan Nećak

Der Beitrag besteht aus zwei Teilen. Im ersten wird das Geschehen zur Zeit der sogenannten »ungarischen Revolution« von 1956 umrissen, im zweiten die Problematik einer offensichtlichen Verschlechterung in den Beziehungen zwischen der Sowjetunion und Jugoslawien dargelegt, die eine Folge von Titos Verurteilung der sowjetischen militärischen Intervention in Ungarn war. Diesbezüglich liegen in der slowenischen Geschichtsschreibung nur wenige quellengestützte Informationen vor.

Die Beziehungen zwischen den beiden Staaten und Parteien verschlechterten sich nach der bekannten Rede Titos in Pula vom 11. November 1956 und nach dem Exposé Edvard Kardeljs in der jugoslawischen Bundesversammlung vom 7. Dezember desselben Jahres. Die beiden jugoslawischen Politiker verurteilten die sowjetische militärische Intervention, die sowjetische Seite bezeichnete dagegen ihre Reden als Verletzung der Vereinbarungen, die während des Treffens zwischen Chruschtschow und Tito Anfang November auf den Brioni-Inseln getroffen worden waren. Tito und die jugoslawische Führung sollen auf diesem Treffen den sowjetischen Plan zur Lösung der Lage in Ungarn vollkommen unterstützt haben.

Im Archiv der Sozialistischen Einheitspartei (SED) der ehemaligen DDR fand der Autor des vorliegenden Beitrags zwei, einige Dutzend Seiten umfassende Originaldokumente, die in Form einer Verbalnote darüber aufklären, was auf dem erwähnten Treffen vereinbart worden sein soll. Das erste Dokument, ein Brief des sowjetischen Zentralkomitees, wurde am 10. Januar 1957 an die »Bruderparteien« geschickt, und zwar vor seiner Weiterleitung nach Belgrad, das zweite Dokument stellt die Antwort Belgrads vom 7. Februar 1957 dar, die auf eine umfassende Diskussion im jugoslawischen Zentralkomitee vom Februar 1957 erfolgte.

Das sowjetische Zentralkomitee hielt der jugoslawischen Parteispitze sogar vor, daß man in Jugoslawien öffentlich über die Ereignisse in Ungarn sprach und verstieg sich zu dem Vorwurf, daß Jugoslawien eidbrüchig sei. Tito und die jugoslawische Führung sollen sowohl mit der sowjetischen Ein-

⁴³ Ibid, str. 19.

schätzung einverstanden gewesen sein, daß der Sozialismus in Ungarn gefährdet und mit allen Mitteln zu schützen sei, als auch mit der Absicht Moskaus, dies mit militärischer Gewalt zu erreichen. Die jugoslawische Seite antwortete, daß sie tatsächlich die Auffassung vertreten habe, daß der Sozialismus gefährdet sei, jedoch vorgeschlagen habe, die Ungarn sollten die Lage aus eigener Kraft zu meistern versuchen. Man fragte sich, was in Ungarn geschehen würde, wenn die Rote Armee abgezogen sei bzw. ob das nicht ein Grund bzw. eine Ausrede mehr dafür sei, ihren Abzug herauszuzögern. Eine bedeutende Rolle im sowjetisch-jugoslawischen Streit spielte auch das Schicksal des Präsidenten der revolutionären ungarischen Regierung Imre Nagy, den die sowjetischen Kräfte aus der jugoslawischen Botschaft sozusagen entführt und in den Tod geschickt hatten. Auf diesen Vorwurf der jugoslawischen Seite liegt uns keine Antwort vor.

Der Autor bekräftigt in seinem Beitrag auch die These, daß die jugoslawische Seite die Ereignisse in Ungarn auch zum »Export des jugoslawischen Revolutionsmodells« bzw. zum Propagieren des Selbstverwaltungssozialismus genutzt habe. Aus den untersuchten Materialien geht nämlich deutlich hervor, daß einer der gewichtigen Vorwürfe der jugoslawischen gegen die sowjetische Seite darin bestand, János Kádár habe unter dem Einfluß der Sowjetunion die kaum gegründeten Arbeiterräte aufzulösen begonnen.